

https://doi.org/10.31516/2410-5325.068.19

УДК 391.5-055.2 (38)

О. А. Міненко, кандидат мистецтвознавства, комунальний вищий навчальний заклад «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія», м. Запоріжжя

oksana.ok986@gmail.com

https://orcid.org/0000-0003-4210-5778

СОЦІАЛЬНІ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ КОДИ ЖІНОЧОЇ ЗАЧІСКИ В ЕГЕЙСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ

Досліджено специфіку художньо-естетичного, обрядового та соціального аспектів жіночої зачіски в Егейському світі. Визначено соціальні та інтерпретаційні коди жіночої зачіски мінойської (критська) та мікенської цивілізацій на основі мистецтвознавчого аналізу фресок крито-мікенського мистецтва. Виявлено, що окрім безпосередньо художньо-естетичної функції, зачіски Егейського світу доцільно позиціювати як символ належності до певної вікової (дитина, підліток, молода дівчина, доросла жінка, жінка похилого віку) чи соціальної групи, а також як важливий елемент обрядовості.

Ключові слова: жіночі зачіски, Егейська цивілізація, мінойська та мікенська зачіска, локони, обрядовість.

О. А. Миненко, кандидат искусствоведения, коммунальное высшее учебное заведение «Хортицкая национальная учебно-реабилитационная академия», г. Запорожье

СОЦИАЛЬНЫЕ И ИНТЕРПРЕТАЦИОННЫЕ КОДЫ ЖЕНСКОЙ ПРИЧЕСКИ В ЭГЕЙСКОМ ИСКУССТВЕ

Исследовано специфику художественно-эстетического, обрядового и социального аспектов женской прически в Эгейском мире. Определены социальные и интерпретационные коды женской прически минойской (критская) и микенской цивилизаций на основе искусствоведческого анализа фресок крито-микенского искусства. Выявлено, что кроме непосредственно художественно-эстетической функции, прически Эгейского мира целесообразно позиционировать как символ принадлежности к определенной возрастной (ребенок, подросток, молодая девушка, взрослая женщина, пожилая женщина) или социальной группе, а также как важный элемент обрядовости.

Ключевые слова: женские прически, Эгейская цивилизация, минойская и микенская прическа, локоны, обрядовость.

О. А. Minenko, Candidate of Art Criticism, municipal higher educational institution "Khortytza National Educational Rehabilitation Academy", Zaporizhzhia

SOCIAL AND INTERPRETATION CODES OF FEMALE HAIRSTYLES IN THE AEGEAN ART

The aim of this study is to identify the specific features of artistic, aesthetic, ceremonial and social aspects of the female hairstyle of the Aegean world on the basis of art analysis of frescoes of the Crete-Mycenaean civilization.

Research methodology. The following methods of scientific cognition have been used in the article: the method of historicism (for the study of the artistic-aesthetic, ceremonial and social aspects of a female hairstyle in the context of the specificity of the Cretan-Mycenaean art); typological method (contributed to the determination of the features of the hairstyle according to the woman's belonging to a certain age group); method of comparative analysis (aimed at identifying common and distinctive elements of female hairstyles of Minoan and Mycenaean culture, as well as understanding of their interpretive codes); method of art analysis (to determine the stylistic features of the female hairstyle of the Aegean world), method of theoretical generalization (to summarize the study).

Results. A long-standing women's hairstyle is not only a representative means of expressing beauty, but also a complex system of semantic elements, peculiar visual indicators that play an extraordinary role in the process of personality image formation.

Artistic analysis of the Minoan and Mycenaean women's hairstyles revealed that in addition to directly artistic and aesthetic function, hairstyles should be positioned as a symbol of belonging to a certain age (child, teenager, young girl, adult woman, elderly woman) or social group, as well as important element of ritual.

Novelty. The specific aesthetic, ritual and social aspects of the female hairstyle of the Aegean world are studied. On the basis of art analysis of frescoes of the Cretan-Mycenaean culture, social and interpretative codes of the Minoan (Cretan) and Mycenaean women's hairstyles are determined.

The practical significance. Material statistics may be used in theory and practice of the Peruvian mystery; article historical, factual and theoretical basis for the development of food, due to the specific needs of women's critically-minded customers.

Keywords: *women's hairstyles, Aegean civilization, Minoan and Mycenaean hairstyles, curls, ritual.*

Постановка проблеми. Семіотика жіночої зачіски протягом історії еволюціонування перукарського мистецтва засвідчує оригінальність і унікальність елементів, художньо-естетичних, соціальних, емоційних та інших особливостей, притаманних кожній культурі. Наразі однією зі світових тенденцій є звернення до стародавніх зачісок, інтегрування їхніх елементів у сучасний контекст урбаністичного суспільства, адаптування і сублімування прадавніх та інноваційних динамічних і контрастуючих форм. Проте нерідко використання реконструкції, синтезування елементів різних стилів, акцентування на контрасті унікальних кольорових схем створюють невизначеність образу через незбалансованість символічної системи, оскільки не відповідають загальновідомим культурним стереотипам.

У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження соціальних та інтерпретаційних кодів жіночої зачіски часів крито-мікенського мистецтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що тема статті не набула значного наукового розвитку в українській історіографії. Детальнішу увагу особливостям жіночої зачіски крито-мікенської цивілізації приділили зарубіжні мистецтвознавці: Е. Девіс у статті «Молодь та вік у ферганських терахах» (Davis, 1986) визначає специфіку вікової належності жінок у мінойській цивілізації на основі аналізу їхніх зачісок; Р. Лаффіне в науковій розвідці «Сукня, зачіска та прикраси в настінних розписах Тіри» (Laffineur, 2000) аналізує деякі аспекти жіночої зачіски на вулканічному острові Санторін; Ф. Сюй у науковій публікації «Ритуальне значення в мікенських зачісках» (Hsu, 2012) розглядає взаємозв'язок між мікенськими зачісками та ритуальними діями тощо.

Мета статті — виявити специфіку художньо-естетичного, обрядового та соціального аспектів жіночої зачіски в Егейському світі на основі мистецтвознавчого аналізу фресок крито-мікенської цивілізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найвідомішими стародавніми культурами Егейського світу, що існували на території материкової Греції та островів Егеїди за часів бронзи (III–II тис. до н.е.), вважаються мінойська — XXVII–XV ст. (або критська) та мікенська — XVI–XI ст. (зазвичай дослідники поєднують їх у межах егейської або крито-мікенської культури). Наявність розгалуженого державного апарату, чітка соціальна стратифікація, надзвичайно розвинута ремісничка спеціалізація, налагоджені торговельні контакти не лише між головними культурними центрами, а й на території Середземномор'я, наявність писемності, розвиток монументальних форм мистецтва і архітектури — усе це засвідчує їх високий цивілізаційний рівень (Андреев, 1989, с. 3).

Попри те, що процес становлення та розвитку мікенської культури відпочатку безпосередньо залежав від мінойської цивілізації, основні здобутки якої були запозичені греками в критян, важливі соціальні та інтерпретаційні коди жіночої зачіски двох прадавніх культур мають вагомий відмінності.

Е. Девіс у статті «Молодь та вік у ферганських терахах» на основі аналізу найбільшої фрески зі зруйнованого виверженням вулкану критського міста Акротири (Тіри), знайденої під час розкопок на місці поселення Бронзового віку на давньогрецькому острові Санторіні, який належить до Мінойської цивілізації (XVI ст. до н.е.), стверджує, що зачіска в мінойському суспільстві безпосередньо була пов'язана з віком людини, чітко відповідаючи шести віковим групам — чотирьом стадіям юності та двом стадіям дорослого життя (Davis, 1986, р. 399). Представницею першої стадії юності є, наприклад, збирателька шафрану (фрагмент фрески «Збір шафрану») — невеличка прядка волосся, завита в локон і росте на її лобі, а інша — на маківці, водночас решта

голови пофарбована синім кольором зі слідами коротких чорних ліній (від волосся, що проросло). На думку Е. Говорухіної, зачіски, у яких довгі прядки волосся поєднано з поголеними частинами голови, відображають традиційну ритуальну практику, пов'язану з етапами життя людини в мінойському суспільстві (Говорухина, 2007, с. 8).

Дослідники наголошують, що поголені голови, зазвичай пофарбовані синім кольором, та локони — ознака молодості, проте якщо для першого етапу характерні дві короткі прядки (на чолі та потилиці), то для другого — значно довші прядки, завиті в локони (фреска «Молода жриця») (Marinatos, 1998, р. 64). Р. Лаффінеур припускає, що повністю поголена голова з пофарбованою в синій колір шкірою або дуже коротке волосся, пофарбоване у синій, — варіанти інтерпретації зачіски для першої вікової групи (Laffineur, 2000, р. 898). Е. Девіс (1986, р. 401) уважає, що синій колір засвідчує належність до наймолодших вікових груп — це підтверджує і колір очей зображених осіб (він чітко відповідає віку та зачісці мінойців).

У представниць третьої вікової групи (підлітковий період) довгі прядки попередньої групи (волосся на інших ділянках голови рівномірно поголене та починає відростати) поєднуються з декоративними елементами — тонкими стрічками, пов'язаними на чолі («Збирательниці шафрану»). За Е. Девіс, досягнувши підліткового віку, жінки в мінойському суспільстві зістригали локони та не голили голову (Davis, 1986, р. 399). Довге пишне волосся з важким локоном зверху — традиційна зачіска жінок четвертої вікової групи. Вони насправді майстерніші за зачіски попередніх вікових груп — пишне волосся переплетене стрічками та вишукано вкладене; локони на чолі зрізані, а замість них — скручені в кільце стрічки; довга прядка на потилиці розділена на кілька частин та сплетена. О. Говорухіна (2007, с. 10) припускає, що до четвертої групи належать наречені, а зміна їхньої зачіски безпосередньо пов'язана з весільним ритуалом. На думку дослідниці, зрізані локони, як символ переходу в доросле життя, традиційно презентувалися божествам у багатьох культурах. У випадку мінойців, як стверджує Е. Девіс (1986, р. 401), зрізане волосся наречені віддавали богині шафрану, яка уособлювала цнотливість, невинність та юність — на фресці «Збирательниці шафрану» її зображено сидячи. Фігура богині яскраво вирізняється з-поміж інших фігур на фресках — дослідники ідентифікували жіночу постать саме як богиню, оскільки вона значно відрізняється від усіх людських вікових груп деякими ознаками, передусім зачіскою, що символічно уособлює молодіжні вікові групи — вона має довге та пишне волосся, з двома локонами — у верхній частині голови та маківці (нагадує локон наймолодшої збиральниці шафрану) (Doumas, 1992, р. 160).

Її волосся зібрано в окремий пучок за допомогою намиста. Два локони над чолом, два пучки волосся, що загорнуті спіраллю на білому фоні, та синя область — оголена частина голови поряд із вухом, нагадує зачіски юних дівчат. Зачіску рясно прикрашає синя стрічка, оторочена червоним намистом (особливо над чолом та уздовж довгого локона зверху).

Волосся жінок, що належать до п'ятої вікової групи, повністю прибрано в тканину, окремі, надзвичайно ретельно вкладені прядки, залишені біля шиї та над чолом.

Фреска «Дім леді» репрезентує шосту вікову групу — волосся жінки (довге та густе) не прикрите тканиною та позбавлено прикрас, проте майстерно вкладено.

О. Говорухіна (2007, с. 10) наголошує, що кожному архаїчному суспільству властивий комплекс містичних традицій, який поступово відкривався неофітам під керівництвом наставників. Фрески мінойської цивілізації засвідчують існування обрядів, що виконувалися під час переходу жінки з однієї вікової групи до іншої — вони супроводжувалися суттєвою зміною зачіски, голінням, стрижкою або відпусканням деяких прядок волосся.

С. Логіаду-Платонос стверджує, що відмінним знаком вищого суспільства та жерців у мінойців були прядки волосся біля скронь (Логіаду-Платонос, 1997, с. 39).

Однією з найвідоміших фресок мікенської цивілізації, що збереглася до наших часів, є фреска «Жінка зі скринькою» з Тірінфа (періоду 1400–1200 рр. до н.е.), знайдена під час розкопок у культовому районі Мікен у 1970 р., на якій зображено одну з процесійних фігур. На жаль, збереглася лише частина фрески — фрагмент шириною 71 см та висотою 47 см із зображенням погруддя та нижньої частини волосся. Загальновідома її інтерпретація, виконана Е. Жильєроном: художник реконструював фреску на основі аналізу інших мікенських процесійних фігур, включно з фрагментами трьох жіночих голів (Immerwahr, 1990, р. 114).

У жінки довге розпущене волосся, зв'язане червоно-білою стрічкою, а чолка завита спіраллю, окрім того, є локон над чолом та боковий локон, що проходить з лівої сторони обличчя. Ця зачіска нагадує одну з зачісок часів мінойського мистецтва, яку має зображена на фресці з Акротири «Жінка з намистом» — довге та об'ємне волосся розділено на кінцях на дві прядки; задній локон укладено у формі вузла або петлі; довга гумка обвита довкола чола та утримує решту волосся. Головною відмінністю між зачісками на зображеннях мікенської та мінойської жінок є відсутність над чолом останньої локонів, що, на думку дослідників, свідчить про її перехід до дорослого життя (Hsu, 2012, р. 95). Замість

локонів, з однієї прядки над чолом зроблено петлю — за припущенням Е. Девіс (1986, р. 401), її доцільно позиціювати як альтернативу локонів із попередніх періодів.

Надзвичайно схожою на зачіску мікенійки зі скринькою є зачіска богині з мінойської фрески — обидві мають локони над чолом та спіральні локони. Проте, зважаючи на наявність чітких вказівок художника на належність мікенської жінки до дорослої вікової групи (зокрема подвійне підборіддя, великий розмір грудей та червона фарба в очах), дослідники висновують, що жінка є однією з богинь у мікенському мистецтві або ж локони, які були чіткою ознакою належності жінки до молодих вікових груп у мінойському мистецтві, у контексті специфіки мікенської набувають іншого значення (Hsu, 2012, р. 96).

Її волосся сильно стилізовано, з великими завитками на передній частині голови та маленькими локонами у формі чолки. Характерний локон над чолом має набагато складнішу форму. Два бокові локони падають на плече та поділяються у двох напрямках: довгий — вперед, а короткий — назад. Окремі бокові локони, радше за все, з протилежної сторони, спускаються уздовж її плеча та грудей, дістаючи ліктів. Локони на плечах зав'язані складними кільцями або петлями, а на потилиці волосся зібране у хвіст та розпущене. Зачіска прикрашена червоною стрічкою з орнаментом у вигляді білих крапок. На відміну від локонів у мінойських жіночих зачісках, природніших на вигляд, локони мікенської жінки зі скринькою виглядають перебільшено стилізованими, ретельно вкладеними та закріпленими якимось спеціальним розчином.

Ф. Сюй (2012, р. 96) наголошує, що зображення реконструйованої фрески «Жіноча процесія» з Фів (пізньоелладський період II, приблизно 1600–1435 рр. до н.е.) аналогічне зображенню «Жінки зі скринькою» з Тірінфу і засвідчує певне значення жіночої зачіски в мікенській обрядовості: руки жінок зображені відповідно до предметів, що вони тримають, вирізняються прикраси, проте зачіска всіх учасниць процесії — однакова, вона копіює зачіску тірінфської жінки зі скринькою.

Два жіночі профілі, зображені на фресці «Жіночі процесійні фігури» з Пілосу (пізньоелладський період III В, приблизно 1300–1190 рр. до н.е.), засвідчують обов'язкову наявність у жіночій зачісці означеного періоду товстих, звивистих бокових локонів, що на кінці поділяються на два чи більше локонів; невеличких локонів та прядок над чолом.

Локони над чолом, завитки, вузли та розпущене волосся є невіддільними елементами мікенських жіночих зачісок. На відміну від мінойського мистецтва, у якому локони над чолом асоціювалися з молодістю та невинністю, в мікенському мистецтві вони, на думку Ф. Сюй (2012, р. 97), виконували обрядову функцію.

Окрім традиційних прикрас та стрічок, що використовувалися в зачісках мінойських жінок, за часів мікенської цивілізації популярними були короноподібні капелюхи, які щільно прилягали до чола та розширювалися вгорі (іноді вони прикрашалися китичками на кінцях). На деяких зображеннях капелюхи покривають більшу частину зачіски (наприклад, фреска білої богині з Пілосу), а на інших прикривають лише тім'яну частину, маківку та потилицю — з-під капелюха, над чолом та скронями, виглядають невеличкі локони (наприклад, зображення на Саркофазі Агіа Тріада, приблизно 1400 р. до н.е.), а три довгі стрічки, прикріплені до середини шляпи, спадають позаду до талії.

Висновки. Жіноча зачіска здавна є не лише репрезентативним засобом вираження краси, а й складною системою семантичних елементів, своєрідних візуальних показників, що відіграють неабияку роль під час формування образу особистості.

Мистецтвознавчий аналіз жіночої зачіски мінойського та мікенського мистецтва виявив, що окрім безпосередньо художньо-естетичної функції, деякі зачіски доцільно позиціювати як символ належності до певної вікової (дитина, підліток, молода дівчина, доросла жінка, жінка похилого віку) чи соціальної групи, а також як важливий елемент обрядовості.

Список посилань

- Андреев, Ю. В. (1989). *Островные поселения Эгейского мира в эпоху бронзы*. Ленинград: Наука.
- Говорухина, Е. А. (2007). К вопросу инициации в культовой практике ферийцев и минойцев. *Вестник Чувашского университета*, 4, 6–11.
- Логияду-Платонос, С. (2010). *Кнос. Минойская цивилизация*. Афины: И. Матфьюлакис & Со.
- Davis, E. N. (1986). Youth and Age in the Thera Frescoes. *American Journal of Archaeology*, 90, 4, 399–406.
- Doumas, C. (1992). *The Wall-Paintings of Thera*. Athens: Thera Foundation.
- Hsu, F. S. (2012). Ritual Significance in Mycenaean Hairstyles. *Chronika*, 2, 92–101.
- Immerwahr, S. A. (1990). *Aegean Painting in the Bronze Age*. University Park: Pennsylvania State University Press.
- Laffineur, R. (2000). Dress, Hairstyle and Jewellery in the Thera Wall Paintings. *The Wall Paintings of Thera: Proceedings of the First International Symposium: Petros M. Nomikos Conference Centre, Thera, Hellas, 30 August-4 September 1997*, 2, 890–906.
- Marinatos, N. (1998). *Art and religion in Thera*. Athens.

References

- Andreyev, Yu. V. (1989). *Island settlements of the Aegean world in the Bronze Age*. Leningrad: Nauka. [in Russian].
- Govorukhina, E. A. (2007). On the issue of initiation in cult practice of the Ferryans and Minoans. *Vestnik Chuvashskogo universiteta*, 4, 6–11. [in Russian].

-
- Logiadu-Platonos, S. (2010). *Knossos. Minoan civilization*. Athens: I. Maf'julakis & So. [in Russian].
- Davis, E. N. (1986). Youth and Age in the Thera Frescoes. *American Journal of Archaeology*, 90, 4, 399-406. [in English].
- Doumas, C. (1992). *The Wall-Paintings of Thera*. Athens: Thera Foundation. [in English].
- Hsu, F. S. (2012). Ritual Significance in Mycenaean Hairstyles. *Chronika*, 2, 92–101. [in English].
- Immerwahr, S. A. (1990). *Aegean Painting in the Bronze Age*. University Park: Pennsylvania State University Press. [in English].
- Laffineur, R. (2000). Dress, Hairstyle and Jewellery in the Thera Wall Paintings. *The Wall Paintings of Thera: Proceedings of the First International Symposium: Petros M. Nomikos Conference Centre, Thera, Hellas, 30 August-4 September 1997*, 2, 890-906. [in English].
- Marinatos, N. (1998). *Art and religion in Thera*. Athens. [in English].

Надійшла до редколегії 19.01.2020 р.